

Мищук Наталія, ст. 4 курсу факультету журналістики; науковий керівник – к.соц.ком., доцент Золяк В. В. (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ФУНКЦІОНУВАННЯ СВОБОДИ СЛОВА В УКРАЇНІ

Анотація. У статті досліджено поняття свободи слова в Україні, його історія, заснування, головні проблеми, з якими стикаються журналісти та суспільство при вираженні думок. Проаналізовано захист вираження авторських думок та використання інформації владою. Дано рекомендації для покращення становища свободи слова в українській державі.

Ключові слова: поняття, визначення, свобода слова, Україна, вплив, використання.

Аннотация. В статье исследовано понятие свободы слова в Украине, его история, основания, главные проблемы, с которыми сталкиваются журналисты и общество при выражении мыслей. Проанализовано защиту выражения авторских мыслей и использования информации властью. Даны рекомендации по улучшению положения свободы слова в украинском государстве.

Ключевые слова: понятие, определение, свобода слова, Украина, влияние, использование.

Annotation. The article studies the concept and definition of the right to free speech in Ukraine, its history, the main problems faced by journalists and society in terms of ideas. The protection of expressing the opinion and the use of information by authorities is analyzed. The article highlights some ideas for improving the situation of the right to free speech in our country.

Keywords: concept, definition, the right to free speech, Ukraine, influence, exertion.

Проблема висловлення власних думок суспільством показує насамперед рівень розвитку країни, адже свобода слова є найвищою соціальною цінністю. Тож досліджувана тема є актуальною і тому, щоукраїнська держава інтегрує в Європу, де такі поняття як вільне вираження власних думок, стоять на найвищому рівні на такому ж рівні захищене законом. В переході від Радянської України до Незалежної України ЗМІ зазнали неабияких метаморфоз. І саме цей перехід став переломним періодом. Цей період можна також означити як революційний. Не можна визначити конкретно яких саме змін вони зазнали: позитивних чи негативних. Адже двадцяте століття дало поштовх розвитку свободи думки і слова. Парадоксом стало те, що ця

свобода стала диктатором в країнах Європи та Америки, і це призвело до втрати самостійного мислення, що пізніше породило можливість маніпулювати громадською свідомістю. Страх втратити необхідне джерело доходів змушувало застосовувати неправдиву інформацію. Це однаково стосувалося і представників влади і представників засобів масової інформації. Саме тому і з'явилося таке поняття як «комерційна журналістика». Розвиток ринку, приватизація, байдужість держави до підприємницької діяльності спричинили ситуацію, де слово почало контролюватися в основному економічними важелями, тоді як спочатку свого існування воно повністю належало культурі.

Проте, історики вважають початок до законного унормування громадянських свобод, що включають в себе свободу думки і слова, проклав «Білль про права» 1689 року. Англійський акт сковавав вплив монархів і давав гарантію слова на засіданнях Парламенту та уникнення переслідувань з покараннями. Однією з важливих частин свободи думки і слова вважали свободу поширювати інформацію, яка давала можливість впливати на результати виборів або ж процеси роботи уряду. Загально кажучи, вже тоді, в середньовіччі, таке поняття як «плюралізм» було вже добре відоме суспільству. Що дало початок розвитку людських свобод

Темою «Свободи слова» цікавилось чимало аналітиків, науковців та журналістів. Серед них Алла Лазарева, яка у своїй статті «Журналістика в Україні залишається небезпечною професією» проаналізувала випадки погроз, погромів, нападів, залякувань та шантажу щодо журналістів для перешкоджання їхній професійній діяльності. І дійшла висновку, що дана професія потребує неабиякої сили духу, характеру та переконань. Також цією темою займався Михайло Міщенко, Віталій Куренной, Олесь Старовойт.

Б. Потятинник у статті «Свободі преси загрожують дві головні небезпеки: репресії і... їх відсутність» висунув твердження про те, що медія можуть і повинні бути нейтральними і об'єктивними, було добрим підґрунтям для утвердження в громадській свідомості преси як «четвертої влади».

Метою нашої статті є загальне визначення поняття свободи слова в Україні, проблем та їх вирішення суб'єктами інформації (журналістами) і суспільством. Дослідження цієї мети зумовлює вирішенню наступних завдань: дослідження рівня свободи слова в Україні, аналіз захисту свободи

Проблема висловлення власних думок суспільством показує насамперед рівень розвитку країни, адже свобода слова є найвищою соціальною цінністю. Тож досліджувана тема є актуальною і тому, що українська держава інтегрує в Європу, де такі поняття як вільне вираження власних думок, стоять на найвищому рівні на такому ж рівні захищене законом. В переході від Радянської України до Незалежної України ЗМІ зазнали неабияких метаморфоз. І саме цей перехід став переломним періодом. Цей період можна також означити як революційний. Не можна визначити конкретно яких саме змін вони зазнали: позитивних чи негативних. Адже двадцять століття дало поштовх розвитку свободи думки і слова. Парадоксом стало

те, що ця свобода стала диктатором в країнах Європи та Америки, і це призвело до втрати самостійного мислення, що пізніше породило можливість маніпулювати громадською свідомістю. Страх втратити необхідне джерело доходів змушувало застосовувати неправдиву інформацію. Це однаково стосувалося і представників влади і представників засобів масової інформації. Саме тому і з'явилося таке поняття як «комерційна журналістика». Розвиток ринку, приватизація, байдужість держави до підприємницької діяльності спричинили ситуацію, де слово почало контролюватися в основному економічними важелями, тоді як спочатку свого існування воно повністю належало культурі.

Проте, історики вважають початок до законного унормування громадянських свобод, що включають в себе свободу думки і слова, проклав «Білль про права» 1689 року. Англійський акт сковавав вплив монархів і давав гарантію слова на засіданнях Парламенту та уникнення переслідувань з покараннями. Однією з важливих частин свободи думки і слова нормативно-правовими актами; стан свободи слова у порівнянні з Європейськими державами.

Політичний діяч та письменник Шкляр В. М. у своїх дослідженнях історії української журналістики стверджує, що ЗМІ в Україні повинні відповідати всіх найкращим європейським гуманістичним традиціям, які стоять на свободі слова, вільному висвітленні засобів комунікації та розкряпанні журналістської роботи. Також він вважає, що «гласність стала нормою життя. Журналістика вийшла на ринок і слово стало товаром» [1, с. 32]. Тобто, при наявності ринку та продукції повинен бути і покупець, який належно може оцінити правдиве слово. У бідному суспільстві вільне виробництво й споживання інформаційного продукту неможливе. Свобода слова прямо пропорційна добробуту рядових громадян, їх спроможності вибирати джерело інформації, платити за нього відповідну ціну. В іншому разі споживач змушений задовольнятися тією інформацією, яку йому дають ЗМІ, які контролюються і фінансуються владою чи певними олігархічними кланами.

Це питання має в собі багато різноманітних концепцій. Зокрема, важливим аспектом є збереження власної гідності та відповідальності за сказане перед публікою та і власною совістю. Попри критику концепції об'єктивної преси, незаперечним залишається факт орієнтації на ту чи іншу модель. Одна справа, коли журналіст намагається бути вільним і об'єктивним у своїй праці, і зовсім інша, коли він, посилаючись на неможливість свободи, підпорядковує свою діяльність авторитарному чи тоталітарному режиму [2, с.18]. Таким чином, отримавши вільний доступ до інформації та змогу висловлюватись, українське суспільство перейшло на новий етап і стикнулось з новою проблемою – «відсутність репресій». Це дало змогу окремим категоріям людей «продавати або купувати слово», перетворивши його на об'єкт ринкової одиниці.

У 2013 році завданням Фонду «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» було провести опитування серед українських журналістів «На скільки балів ви оцінюєте стан свободи слова в Україні». Більшість опитуваних відповіли, що цензура в Україні існує. А особливо вона проявляється в тих матеріалах, які стосуються політики, критики влади та економічні теми, які пов'язані з роботою рекламодавців.

У вересні 2013 року міжнародна громадська організація «Інтерньюсз-Україна» оприлюднила результати рейтингу дослідження «Моніторинг свободи слова у Східному регіоні Європейської політики сусідства». В рамках дослідження аналізувалося середовище шести країн світу: Азербайджану, Білорусі, Вірменії, Грузії, Молдови та України. Україна посіла у рейтингу 4 місце. Проте, це було не найважливішим у дослідженні. На думку експертів, Україна повинна внести низку змін до законодавства, що регулює діяльність ЗМІ. Зокрема, на порядку денному залишаються питання створення громадського телебачення і роздержавлення ЗМІ. Автори також радять посилити відповідальність за перешкоджання професійній діяльності журналістів.

Також вони вважають, що слід ввести кримінальну відповідальність за перешкоджання роботі журналістів на рівні тієї, яка діє за перешкоджання роботі правоохоронних органів. Змін також потребують законодавчі акти, які визначають поняття «журналіст» і «журналістська діяльність». На сьогодні незахищеними залишаються журналісти Інтернетвидань. Більше того, автори дослідження вважають, що на державному рівні має бути забезпечений захист прав блогерів, які поширюють суспільно-важливу інформацію. Недосконалим є законодавство у сфері доступу до публічної інформації. Тому експерти радять ліквідувати прогалини, які дозволяють представникам органів державної влади та іншим суб'єктам відмовляти у наданні запитуваної інформації [3].

Український журналіст Микола Княжицький пропонує такий вихід з проблеми – «Встановлення європейських стандартів мовлення, серед яких вимоги до змісту програм, забезпечення заангажованості, яких повинні дотримуватися в інформаційних програмах як громадські, так і приватні мовники, повинно стати на заваді концентріції і монополізації засобів масової інформації» [4, с. 55].

Ст. 34 Конституції України заявляє: «Кожному гарантується право на свободу слова і думки, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб і на свій вибір» [5]. Також це право передбачене і захищене низкою інших законів, таких як «Загальна декларація прав людини», «Конвенція про захист прав людини і основних свобод», Закон України «Про інформацію», «Про друковані ЗМІ (пресу) в Україні», «Про телебачення і радіомовлення», «Про інформаційні агентства», «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» та ін.

На перший погляд, така особлива увага до однієї з найголовніших людських свобод та сильна законодавча база мали б гарантувати українським ЗМІ, в першу чергу, повну автономію та самостійність. А також непричетність до пропаганди чи то політичної, чи то релігійної, чи будь-якої іншої. Проте, як показує практика, незалежність ЗМІ – рідко тенденція і легко може опинитися під загрозою. Занадто часто влада користується можливістю їх використати у власних цілях.

Вільна преса – ні в якому разі не розкіш, це є ключ до справедливого і правильного розвитку суспільної думки та вакцина від поширених у ньому хвороб, таких як: брехня, корупція, вбивства та інші злочини, від яких не застрахований жоден народ.

Джеймс Д. Вулфенсон, 9 президент всесвітнього банку, стверджує, що засоби масової інформації повинні розкривати випадки хабарництва, повинні контролювати державну політику, повинні давати можливість людям виражати широкий діапазон суджень про управління і реформи. А головне допомогти випрацювати в суспільстві єдину думку про необхідність до постійного самовдосконалення [6, с. 8].

У постанові Верховної Ради України про підсумки парламентських слухань «Суспільство, засоби масової інформації, влада: свобода слова і цензура в Україні» за 2002 рік йдеться, що учасники слухань відзначили відсутність у тому числі й законодавчих, умов для виконання засобами масової інформації функцій інформування, громадської критики і контролю, а також налагодження процесу комунікації у суспільстві; відсутність умов для економічної незалежності ЗМІ, що є основною передумовою обмеження конституційних прав громадян на свободу думки і слова, на вільне вираження поглядів і переконань [7, с. 130]. Задля покращення ситуації Верховна Рада України закликала до здійснення Кабінетом Міністрів та Генеральною прокуратурою перелік завдань, які полягали у відповідальності посадових осіб за правопорушення щодо «цензури», закріпленню європейських цінностей журналістики, зокрема, об'єктивності, збалансованості подання інформації та виявлення нейтральності засобів масової інформації при поданні ними інформації, а також визначення правового забезпечення цих принципів.

Володимир Здорова визначив причину нестійкого стану сучасної української преси: «В демократичних країнах світу преса пройнята державницьким духом, вона об'єднує, зцементовує суспільство – лише в цих рамках вона плюралістична, вільнодумна і вільна» [8, с. 37].

Український політолог Дмитро Гаврилюк у своїй статті «Що таке свобода слова?» пише: «Свобода слова – це стержень, який пронизує всю складну систему стержень взаємодії влади та суспільства в процесах компромісу. Без гарантій свободи слова, без цінного відношення до неї громадянських спільнот, без рішучого супротиву на традицію нівелювання цього права владою – громадяни ризикують, в першу чергу, піддатися на політичні маніпуляції, інформаційною ізоляцією (своєрідним «інформаційним

геноцидом»), правом називатися повноцінними громадянами. А влада таким чином ризикує міжнародною легітимністю своєї еліти і насамперед цілої держави, втратою авторитетності і довіри своєї нації, прикриваючи тим самим свою політичну недієздатність і вседозволеність [9 с. 45]. Тобто, українські ЗМІ, щоб зберегти власне вільнодумство, повинно, в першу чергу, віддати перевагу інтересам суспільства. Бо таким чином, той самий об'єкт, слово, втратить свою цінність і в програвшій залишаться усі сторони: і влада, і суспільство, і самі журналісти.

Отже, дослідивши обрану тему, можна зробити висновок, що самими закликами щодо дотримання вимог Конституції та удосконалення законів про ЗМІ, якість української журналістики не стане кращою, адже вона є віддзеркаленням суспільства. Можливість вільно отримувати інформацію – досягнення демократії, яка прийшла до нас довгим і кривавим шляхом. Тому неконтрольовані виходи нефільТРованої інформації можуть породити так звану інформаційну анархію, яка призведе до втрати цінності інформації і зниження довіри до неї громадянами. Об'єктивність на даний час стоїть на другому місці після оперативності. Що є недопустимим. Сталі одиниці справжньої класичної журналістики перехресної перевірки даних поступають показником кількісного наповнення. Доки суспільство і влада не усвідомлять, що демократія – вседозволеність, преса – не засіб для прославляння та пропаганди, а журналіст – не маріонетка в руках політиків, доти українські ЗМІ залишатимуться на теперішньому рівні (за деякими винятками) – провінційними і не цікавими для читача. Стан сучасної журналістики та присутності у ній свободи слова – річ багатозначна. З самого початку, потрібно добре налагодити зв'язки суспільства владою. Тоді журналісту, як посереднику, не доведеться обирати між громадянським обов'язком та власними переконаннями.

1. Шкляр В. Еволюція української журналістики / В. Шкляр. – Київ, 2000. – 236 с.
2. Потятинник Б. Свободі преси загрожують дві головні небезпеки: репресії і...їх відсутність / Б. Потятинник // Незалежний культурологічний часопис. 15 видання. – Львів, 2004. – 404 с.
3. Журнал «Європейська обсерваторія журналістики». – Електронний ресурс. Режим доступу : ua.ejo-online.eu.
4. Княжицький М. Свобода слова у системі національної безпеки / М. Княжицький // Незалежний культурологічний часопис. 15 видання. – Львів, 2004. – 176 с.
5. Конституція України. – Електронний ресурс. Режим доступу : uk/konstitusia/rdf/.
6. Бляблін Г. П. Збірник статей «Право на свободу думки і слова» видавництво / Г. П. Бляблін. – Москва : Весь світ, 2005. – 208 с.
7. Постанова Верховної Ради України про підсумки парламентських слухань // Суспільство, засоби масової інформації, влада, свобода слова і цензура в Україні (відомості Верховної Ради (ВВР)). – № 16. – 2003. С. 130.
8. Здоровега В. Свобода слова потрібна не журналістам. Вона потрібна насамперед суспільству / В. Здоровега // День. – 18 листопада. – 2000. – С. 50.
9. Гаврилюк Д. Що таке свобода? – Електронний ресурс. Режим доступу : politiko.ua/blogpost48343.